

RADIO „SOLIDARNOŚĆ” W CZASIE „KARNAWAŁU”

Początki Radia „Solidarność” powszechnie (nawet przez historyków zajmujących się najnowszymi dziejami) kojarzone są z osobą Zbigniewa Romaszewskiego i okresem stanu wojennego. Tymczasem funkcjonowało ono (pod różnymi zresztą nazwami) w okresie solidarnościowego „karnawału”.

Powstanie NSZZ „Solidarność” w 1980 r. poważnie naruszyło monopol informacyjny władz PRL. Związek dysponował bowiem własną prasą, na czele z ogólnopolskim „Tygodnikiem Solidarność”. Walczył także o dostęp do radia i telewizji (bez większego powodzenia, szczególnie w przypadku TVP). Nic zatem dziwnego, że „Solidarność” przystąpiła do tworzenia własnego radia i telewizji.

Pomysłem na przełamanie monopolu informacyjnego władz PRL w elektronicznych środkach przekazu było wykorzystanie radiowęzłów zakładowych (Gdańsk – radiowe agencje „Solidarność”, Warszawa – Radio „Solidarność” Regionu Mazowsze Redakcja Programów dla Radiowęzłów Zakładowych, Wrocław – Sekcja Radiowa NSZZ „Solidarność” Region Dolny Śląsk), na których potrzeby przygotowywano audycje na kasetach.

W ramach Biura Informacji Prasowej „Solidarność”, oficjalnej agencji związkowej powołanej 10 kwietnia 1981 r., zaczęto tworzyć również telewizję związkową. Budowę solidarnościowych mediów elektronicznych przerwało wprowadzenie stanu wojennego.

Mimo że od powstania „Solidarność” minęło trzydzieści lat, nasza wiedza na ten temat jest dalece niepełna – szerszego opracowania doczekało się jedynie radio funkcjonujące na Dolnym Śląsku¹.

Radiowe agencje „Solidarność” w Gdańsku

Najprawdopodobniej pierwszą inicjatywą radiową rodzącego się NSZZ „Solidarność” była Radiowa Agencja „Solidarność”. Zorganizowała ją we wrześniu 1980 r. Joanna Wojciechowicz. Pracownikami RAS byli Ryszard Czajkowski i Mieczysław Cholewa, działał w niej też Michał Wojciechowicz (syn Joanny). Agencja była w istocie radiowęzłem nadającym programy przez megafony z budynku gdańskiego Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” przy ul. Grunwaldzkiej. Na audycje składały się głównie komunikaty MKZ, wywiady z jego członkami oraz piosenki opozycyjnych bardów, np. Jacka Kaczmarskiego czy Przemysława Gintrowskiego².

Nowa Radiowa Agencja „Solidarność” powstała na bazie technicznej i kadrowej Studenckiej Agencji Radiowej – korzystano z jej studia oraz sprzętu reporterskiego i studyjnego. Impulsem do jej powołania były wydarzenia bydgoskie, które ostatecznie uświadomiły związkowcom konieczność stworzenia niezależnego przekazu informacji nie tylko w prasie, lecz także w radiu i telewizji. Agencja działała w ramach powstałego w kwietniu 1981 r. Biura Informacji Prasowej „Solidarność”. W ramach BIPS zorganizowanie związkowej telewizji powierzono Marianowi Terleckiemu, a radia – Elżbiecie Pietkiewicz. W skład zespołu radiowego wchodził też m.in. Piotr Jagielski, Wojciech Nowicki, Waldemar

¹ Książkę o nim napisał Szczepan Rudka (zob. Sz. Rudka, *Radio Solidarność Wrocław. Rozgłośnie wrocławskiej opozycji. Część pierwsza*, Wrocław 2005).

² Warto przypomnieć, że wcześniej – w sierpniu 1980 r. – funkcjonowało „radio strajkowe”. Z pomocą pracowników Morskiej Radiowej Obsługi Statków i Zakładów Radiowych „Radmor” z Gdyni zorganizowano sieć transmisji radiowej, wykorzystując do tego sieci radiokomunikacyjne poszczególnych zakładów pracy Trójmiasta. Dzięki temu pracownicy wielu zakładów mieli bezpośrednie transmisje z wydarzeń w Stoczni Gdańskiej.

Plocharski. Reporterami byli: Jerzy Kasprzyszak, Tomasz Zielski i Adam Żytkowiak, a lektorami – Bogumił Hausman, Elżbieta Pietkiewicz i Jacek Tomaszewski.

Redakcja RAS nagrywała jednogodzinne magazyny informacyjno-publicystyczne, zawierające aktualne serwisy wiadomości MKZ (a później Zarządu Regionu) i Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”, relacje z wydarzeń związkowych, wywiady z działaczami, komentarze oraz fragmenty programów Radia Wolna Europa („Kawalkada czasu”). Na pierwszej wydanej kasecie zamieszczono wywiad z Jadwigą Staniszkis, piosenki, serwis informacyjny oraz fragment programu RWE. Audycje zapisywano na kasetach, które następnie kopiowano w dużych ilościach i kolportowano do radiowęzłów zakładowych nie tylko na Wybrzeżu, ale i w innych regionach kraju. Pierwszą swoją audycję RAS zarejestrowała 25 kwietnia 1981 r., kolejne nagrywano (do końca sierpnia tr.) dwa razy w tygodniu. Powstało ich około czterdziestu.

Bipsowcy zarejestrowali cały przebieg I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”; w tym celu założono Zespół Radia Zjazdowego. Przygotowywał on codzienną godzinną relację z obrad, którą kolportowano na kasetach w całym kraju poprzez kolejarzy należących do „Solidarności”.

W 1981 r. RAS nagrała dwie kasety zatytułowane *Zakazane piosenki*, z utworami z I Przeglądu Piosenki Prawdziwej „Zakazane piosenki”, który odbył się 20 i 22 sierpnia tego roku w Gdańsku (w ramach obchodów pierwszej rocznicy podpisania porozumień sierpniowych). Notabene w tym przypadku RAS użyła nazwy Radio „Solidarność”. Pracownicy agencji przygotowywali też (nieregularnie) inne programy związkowe – okolicznościowe magazyny, reportaże (np. o Grudniu ’70 czy Sierpniu ’80), transmisje ze spotkań z działaczami związkowymi (w tym z Lechem Wałęsą).

Po wprowadzeniu stanu wojennego, z powodu prowadzonej wcześniej działalności internowano Żytkowiaka, a Pietkiewicz – zatrudniona na pół etatu w Rozgłośni Polskiego Radia w Gdańsku – została negatywnie zweryfikowana, czyli zwolniona, z zakazem pracy w mediach państwowych.

Radio „Solidarność” Regionu Mazowsze Redakcja Programów dla Radiowęzłów Zakładowych

W Warszawie propagatorem idei wykorzystania radiowęzłów zakładowych do działalności związkowej był dziennikarz telewizyjny Marek Chlebowicz. W grudniu 1980 r. nawiązał on w tej sprawie kontakt z pracownikami Polskiego Radia – najpierw z Krzysztofem Oczkowskim, a za jego pośrednictwem z Jerzym Farnerem, Janem Markiem Owsieńskim i Janiną Jankowską. W styczniu 1981 r. Chlebowicz doprowadził do spotkania radiowców z Myśliwieckiej z członkiem i rzecznikiem prasowym KKP Karolem Modzelewskim oraz doradcą MKZ Regionu Mazowsze Januszem Onyszkiewiczem (odpowiedzialnym m.in. za informację). W trakcie tego spotkania postanowiono utworzyć związkową redakcję radiową pod nazwą Radio „Solidarność” Regionu Mazowsze Redakcja Programów dla Radiowęzłów Zakładowych oraz uzgodniono sygnał radia (zaproponowany przez Onyszkiewicza) – frazę z *Czterech pór roku* Vivaldiego³.

Pierwszą kasetę dla radiowęzłów zakładowych przygotowano 7 lutego 1981 r. Był to jednogodzinny magazyn poświęcony m.in. walce „Solidarności” o dostęp do środków masowego przekazu oraz kwestii rejestracji związków rolniczych. Zawierał m.in. reportaże (np. z Sądu Wojewódzkiego w Warszawie); wywiad, którego przewodniczący KKP Lech Wałęsa udzielił radiu 31 stycznia 1981 r.; felieton na temat taktyki peerelowskich władz wobec NSZZ „Solidarność”. Tę formułę magazynu, wzbogaconego o nagrania kabaretów i piosenki autorów związanych z „Solidarnością”, przyjęto też w kolejnych, przygotowywanych raz w tygodniu programach. Stała ich pozycją był np. felieton satyryczny Jacka Fedorowicza, który w razie potrzeby pełnił też funkcję reportera.

Radio tworzyła luźna (otwarta) grupa dziennikarzy, realizatorów i techników z różnych jednostek Komitetu ds. Radia i Telewizji, o zmiennym składzie. Jego trzon stanowili: Chlebowicz, Farner, Fedorowicz, Jankowska, Owsieński, a także Maryna Miklaszewska, Krzysztof i Grażyna Oczkowscy oraz Teresa Szopówna. Początkowo współpracował z nimi także Andrzej Jeleński (poza Chlebowiczem

³ Nie wiadomo do końca, czy odbyło się jedno, czy dwa spotkania. Zdaniem Jankowskiej w spotkaniu uczestniczył członek KKP Eligiusz Naszkowski, nie było zaś Jana Marka Owsieńskiego (relacja Janiny Jankowskiej, 4 III 2010 r). Według Owsieńskiego, na spotkaniu, w którym uczestniczył, nie omawiano kwestii szczegółowych (np. sygnału wywoławczego) i nie brał w nim udziału Naszkowski (relacja Jana Marka Owsieńskiego z 4 III 2010 r.).

i Jeleńskim byli to pracownicy i współpracownicy programów i redakcji Polskiego Radia mieszczących się przy Myśliwieckiej). Tworzyli oni *de facto* radio w radiu, wykorzystując „na dziko” (co nie było zresztą żadną tajemnicą) sprzęt PR⁴.

Według Owsieńskiego rozgłośnia nie miała formalnej struktury, zdaniem Jankowskiej był jednak podział zadań: Owsieński i Jankowska (naprzemiennie) – wydawcy, Farnier – redakcja i przygotowanie materiałów dziennikarskich, Miklaszewska – kultura, Ewa Komorowska (TVP) – lektorka, Fedorowicz – rozrywka, a później również tematy gospodarcze. Realizacją programów zajmowali się Oczkowski i Szopówna, a Chlebowicz logistyką i dostarczaniem kaset. Radio współpracowało z korespondentami ośrodków regionalnych PR, np. Gdańska, Lublina (Wacławem Białym), Opola (Magdą Blimel), Poznania i Szczecina.

Do jesieni 1981 r. Radio „Solidarność” Regionu Mazowsze Redakcja Programów dla Radiowęzłów Zakładowych utrzymywało z władzami regionalnymi NSZZ „Solidarność” jedynie luźny kontakt (pozostawał on w gestii Chlebowicza, który również przejął na siebie współpracę z niemieckimi związkami zawodowymi). Decyzja o ściślejszym powiązaniu zapadła pod koniec listopada 1981 r. Radio miało otrzymać lokal w siedzibie Regionu Mazowsze, planowano też rozpoczęcie budowy studia nagraniowego oraz przejście zespołu redakcyjnego na etaty (dotychczas pracował on społecznie). Zamierzenia te pokrzyżowało wprowadzenie stanu wojennego. Istotny wkład władz regionu w pracę rozgłośni stanowiło przekazanie otrzymanych w darze od niemieckich związków zawodowych Deutscher Gewerkschaftsbund (Niemieckiego Zrzeszenia Związków Zawodowych) kopiarek, kaset magnetofonowych oraz dystrybucja gotowych audycji. Radio korzystało ponadto z pomocy finansowej regionu. W jego siedzibie przy ul. Mokotowskiej z kaset „matek” kopiowano audycje.

Warto podkreślić, że kasety przygotowane przez Radio „Solidarność” Regionu Mazowsze trafiały do zakładów pracy na terenie całego kraju, a nie tylko Mazowsza. O pozycji, jaką radio miało w „Solidarności”, świadczy fakt, że rejestrowało również posiedzenia władz tej organizacji (KKP, I KZD i KK). Dzisiaj brzmi to anegdotycznie, ale pierwsze posiedzenie KK rozpoczęło się z opóźnieniem, ponieważ oczekiwano na zespół radia; radiowcy jednak nie dotarli, zmęczeni kilkunastogodzinnym rejestrowaniem obrad I KZD, a następnie „obróbką” (montażem i kopiowaniem) materiału.

Do 13 grudnia 1981 r. Radio „Solidarność” Regionu Mazowsze Redakcja Programów dla Radiowęzłów Zakładowych wydało kilkadziesiąt kaset z godzinnymi magazynami informacyjnymi, osiemnaście kaset z relacjami z I KZD NSZZ „Solidarność”, kilkanaście kaset monograficznych zawierających reportaże, a nawet adaptację radiową *Małej apokalipsy* Tadeusza Konwickiego, którego dzieła były objęte zapisem cenzorskim⁵. Korzystając z zapisu „do użytku wewnątrzwiązkowego”, rozgłośnia przygotowywała również kasety z audycjami radiowymi zatrzymanymi przez cenzurę. Tak było np. w przypadku reportażu Krystyny Melion *Radom 76*.

Największym sukcesem warszawskich radiowców była kasetą marcową, z dokumentacją dźwiękową z zajęć w Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Bydgoszczy 19 marca 1981 r. oraz kasety z bieżącymi relacjami z I KZD NSZZ „Solidarność” przygotowywane dla całego Związku. Radio ma też w swym dorobku inne cenne i ważne dokonania, w tym nagrania ostatniego posiedzenia Komisji Krajowej (11–12 grudnia 1981 r.), które skończyły się już po wprowadzeniu stanu wojennego, negocjacji z rządem prowadzonych jesienią 1981 r. oraz rozmowy z Janem Pawłem II o radiu.

Do 13 grudnia 1981 r. działacze Radia „Solidarność” Regionu Mazowsze Redakcji Programów dla Radiowęzłów Zakładowych z powodu swej działalności byli represjonowani – internowano Owsieńskiego, Komorowską, Jankowską, Chlebowicza i Oczkowskiego.

Sekcja Radiowa NSZZ „Solidarność” Region Dolny Śląsk

Na Dolnym Śląsku inicjatorami utworzenia związkowego radia wykorzystującego radiowęzły zakładowe był Tadeusz Łączyński, dziennikarz radiowy, oraz lekarz Włodzimierz Sodólski. Wrocławski

⁴ Rozgłośnia związkowa cieszyła się ogólną sympatią pracowników PR, a zwłaszcza cichym, solidarnym poparciem inżynierów dyżurnych, którzy udostępniali klucze do studia radiowego.

⁵ Notabene kasety z tym programem (na dzieła T. Konwickiego obowiązywał zapis cenzorski) nie zostały rozpowszechnione, co spowodowało podział w zespole radiowym.

MKZ do realizacji tego projektu przystąpił pod koniec stycznia 1981 r. Organizowanie Sekcji Radiowej powierzono Aleksandrowi Gleichgewichtowi, który prowadził do niej nabór i został redaktorem naczelnym. Jego zastępcami byli Wiktor Grotowicz i Urszula Smerecka, a sekretarzem redakcji (od marca) Krzysztof Grzelczyk. W skład redakcji weszły ponadto Anna Bujwid, Krystyna Knihinicka-Hołownia (reporterka), Małgorzata Olczak i Janina Stasiaczyk. Sprawy techniczne powierzono Ryszardowi Wojtasikowi, którego wspomagali Jerzy Karwelis, Sławomir Wujczyk i Marek Jędrusin.

Wrocławskie radio, w przeciwieństwie do warszawskiego, było ściślej związane z regionalnymi władzami związkowymi: zostało ulokowane w ich siedzibie przy ul. Mazowieckiej 17, korzystało ze sprzętu (magnetofonów) zakupionego przez wrocławski MKZ. Ponadto jego pracownicy za swą pracę otrzymywali od władz „Solidarności” wynagrodzenie. Zakładano, że radio będzie przygotowywać codzienne piętnastominutowe audycje. W praktyce jednak nie udało się zrealizować tego zamysłu. Początkowo audycje nagrywano nieregularnie, następnie raz, potem dwa i w końcu (od połowy 1981 r.) trzy razy w tygodniu. Każda z nich trwała około dwudziestu minut (o pięć dłużej, niż początkowo planowano). Były one później kopiowane na kasety i szpule magnetofonowe. Przygotowane nagrania odbierali związkowcy z dolnośląskich przedsiębiorstw i instytucji. Podobnie jak w przypadku warszawskiego radia, aby je otrzymać, musieli w zamian przekazać czystą kasetę. Nie ograniczono się jedynie do rozpowszechniania audycji za pomocą radiowęzłów zakładowych, od sierpnia 1981 r. emitowano je też na terenie Wrocławia z „Radiowozu Solidarność”.

Związkowym radiowcom pomagali, szczególnie w pierwszym okresie funkcjonowania Sekcji Radiowej, członkowie „Solidarności” z Ośrodka Radiowo-Telewizyjnego we Wrocławiu (przede wszystkim Łączyński, który bywał też spikerem radia). Co ciekawe, pierwsze audycje przygotowano przy współudziale „Solidarności” Służby Zdrowia. Bardzo dobrze układała się również współpraca z redakcjami pism regionalnych („Solidarność Dolnośląska”, „Z Dnia na Dzień”), ponadto Sekcja Radiowa współpracowała z wieloma osobami. Jednym z radiowych felietonistów był satyryk Stanisław Szele, a w roli komentatora bieżących wydarzeń występował Karol Modzelewski.

Pierwszy numer przygotowywanego przez radio „Niezależnego Serwisu Informacyjnego” kolportowano od 7 lutego 1981 r. Nie sposób dzisiaj oszacować, ile audycji było dziełem Sekcji Radiowej NSZZ „Solidarność” Region Dolny Śląsk. Ostatnia z nich była opatrzona numerem 147 (audycji specjalnych, powstających z okazji ważnych wydarzeń np. z okazji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja czy zamachu na Jana Pawła II nie numerowano). Audycje przeważnie zawierały informacje dotyczące działalności związkowej oraz dane na temat bieżącej sytuacji (głównie w kraju, ale też za granicą). Radio upubliczniło np. zapis spotkania z Jackiem Kuroniem na Politechnice Wrocławskiej 13 marca 1981 r. Do największych sukcesów rozgłośni należała audycja przygotowana przez Smerecką, poświęcona wydarzeniom bydgoskim, zaś największym powodzeniem cieszyło się przemówienie Modzelewskiego, ustępującego z władz „Solidarności” w proteście przeciw kończącej ten kryzys tzw. ugodzie warszawskiej. Radio relacjonowało też wiele bieżących wydarzeń w kraju – np. w czerwcu 1981 r. przebieg strajku głodowego więźniów z Zakładu Karnego w Zarębie Górnej, podjętego w kopalni miedzi „Konrad” w Iwinach, 800 m pod ziemią, a także przebieg obrad I KZD NSZZ „Solidarność”.

Ostatnią – zarazem najbardziej nietypową – audycją wrocławskiego radia była ta, wyemitowana przez Wojtasika i Grotowicza nad ranem 13 grudnia przy użyciu wystawionych za okno siedziby regionu głośników. Nadano wówczas piosenki z I Przeglądu Piosenki Prawdziwej w Gdańsku oraz komunikaty dotyczące aktualnej sytuacji w kraju.

Po 13 grudnia Sekcja Radiowa NSZZ „Solidarność” Region Dolny Śląsk oczywiście zakończyła działalność: większość jej pracowników (Gleichgewicht, Gronowicz, Grzelczyk, Karwelis, Knihinicka-Hołownia, Wujczyk) zostało internowanych.

Organizowanie ogólnokrajowego Radia „Solidarność”

W trakcie I KZD powstał Komitet Radia „Solidarność”, złożony z przedstawicieli gdańskich, warszawskich i wrocławskich radiowców. Jego przewodniczącym został Marek Chlebowicz. Władze Krajowego Komitetu Organizacyjnego Radia „Solidarność” powołano 10 listopada 1981 r., podczas spotkania osób przygotowujących programy dla radiowęzłów zakładowych z Janem Waszkiewiczem,

członkiem Prezydium Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”, odpowiedzialnym za informację. Na jego czele stanęła Janina Jankowska, wiceprzewodniczącymi zaś zostali Ryszard Czajkowski z Regionu Gdańskiego (miał być odpowiedzialny za sprawy techniczne) i Aleksander Gleichgewicht z Dolnego Śląska (powierzono mu kwestie organizacyjne). Komitet ten miał (we współpracy z KK) udzielać pomocy technicznej i merytorycznej działającym i powstającym redakcjom, przygotowującym programy dla radiowęzłów zakładowych.

Warszawa, Gdańsk i Wrocław miały stać się głównymi ośrodkami ponadregionalnego, ogólnokrajowego Radia „Solidarność”, przy czym w każdym regionie planowano utworzyć niezależną komórkę redakcyjną, która miała przygotowywać programy według własnego, autorskiego pomysłu. Natomiast zbiorczy, tygodniowy serwis byłby przygotowywany w Warszawie i przeznaczony dla całego kraju. Projektu sieci radiowej nie udało się zrealizować ze względu na wprowadzenie stanu wojennego. Solidarnościowe radio istniało nadal, ale działało w podziemiu. Współtworzyli je ludzie zaangażowani w związkową działalność przed 13 grudnia 1981 r. Ale to już całkiem inna historia...

Przy pisaniu artykułu wykorzystałem m.in. zebrane przeze mnie relacje Piotra Jagielskiego, Janiny Jankowskiej, Jana Marka Owińskiego, Elżbiety Pietkiewicz i Waldemara Płocharskiego i opracowania Szczepana Rudki: *Radio Solidarność Wrocław. Rozgłośnie wrocławskiej opozycji. Część pierwsza*, Wrocław 2005, *Niezależna działalność radiowa we Wrocławiu w latach 1981–1989* [w:] *Radio Solidarność. Podziemne rozgłośnie oraz audycje radiowe i telewizyjne w Polsce 1982–1990. Materiały z konferencji w Wyższej Szkole Zawodowej „Kadry dla Europy” w dniach 26–27 maja 2007 roku*, red. B. Bakula, Poznań 2008, s. 157–163 oraz Sylwii Krzyżanowskiej i Wojciecha Trębacza: *Sprawa operacyjnego rozpracowania „Kaskader”*, Wrocław 2007.

Z głębokim bólem przyjęliśmy wiadomość o śmierci

śp.
Księdza Prałata
Zygmunta Malackiego

Proboszcza Parafii
Świętego Stanisława Kostki
na warszawskim Żoliborzu,
twórcy i kustosa
Muzeum Księdza Jerzego Popiełuszki,
które uhonorawne zostało
Nagrodą
Kustosz Pamięci Narodowej

Odszedł człowiek, który służąc
Kościołowi, Bogu i Ojczyźnie,
służył każdemu napotkanemu człowiekowi
zgodnie z przesłaniem „Zło dobrem zwyciężaj”

dr Franciszek Gryciuk
p. o. Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej
Kapituła Nagrody
„Kustosz Pamięci Narodowej”



Requiescat in pace